

Трагедія була опублікована in folio 1623 року. Точних відомостей про час її написання не збереглося. Деякі вчені вважають, що до роботи над трагедією Шекспір звернувся перед створенням «Короля Ліра», тобто десь у 1604—1605 рр. Проте більшість шекспірознавців датують п'єсу 1607—1608 рр. «Тимон Афінський», можливо, не зовсім був завершений драматургом. Низка сцен трагедії нагадують швидше начерки, ніж закінчені драматичні епізоди.

Сюжетними першоджерелами п'єси є «Паралельні життєписи» Плутарха та діалог Лукіана «Тимон, або Мізантроп». У «Життєписі Антонія» Плутарх розповідає про те, що після поразки при Актії зневірений полководець вирішив наслідувати приклад людиноненависника Тимона. У зв'язку з цим наводиться кілька розповідей про афінського мізантропа. Історія Тимона повторюється і в «Життєписі Алквіада». Але в Плутарха ще немає зв'язаної фабули оповіді про Тимона. Завершений варіант легенди наводить Лукіан. У діалозі розроблено навіть тему скарбу, знайденого добровільним вигнанцем із Афін. До історії мізантропа зверталось багато авторів епохи Відродження. В Англії, наприклад, цей сюжет використовує в «Палаці насолод» (1566) У. Пейнтер. Автор «Закоханого Роланда» М. Баярдо переробив діалог Лукіана на п'ятиактну «Комедію про Тимона» (1487). Образ Тимона зустрічається і в «Дослідах» (1588) Монтеня, кн. 1, розд. 50. Поступово складається літературна традиція зображувати Тимона помурим мізантропом, який не тільки ненавидить людей, але й заперечує саме людське буття, віддаючи перевагу «природньому», тваринному стану.

Тимон Шекспіра — трагічний герой, що особливо виразно відчувається при порівнянні образів Тимона і філософа-кініка Апеманта. На початку дії злий і в'їдливий Апемант постає прямим антиподом щедрого й великодушного Тимона. В міру розвитку сюжету протиставлення зовні згладжується, виникає навіть відчуття схожості цих образів. Однак саме тепер антагоністичність героїв досягає апогею. Кінік вважає людину незмінною за самою своєю природою, вбачаючи в її порочності природне виявлення людської сутності. Зводячи людину до рівня тварини, Апемант сповнюється самовдоволення, черпаючи втіху в абсолютності свого песимізму. Герой навіть не пробує кинути осуджуване ним суспільство: тут він звір серед звірів. Іншої форми буття для нього не існує.

На відміну від філософа-кініка, Тимон сприймає існуючий світопорядок як такий, що суперечить людському еству. Зневірений, сповнений гострого неприйняття людської недосконалості, герой зберігає цілісність своєї натури навіть при позірному переході її в свою протилежність. Він щедро розкидає золото, пригорщами жбурляючи його куртизанкам і розбійникам. Хоч він і зневажає Афін,

але це для нього рідне місто. Мізантропія Тімона породжена відчаєм, а не байдужістю. Любов до людини в душі героя не зникла без сліду, а перетворилася на любов-ненависть. Людська порочність, здавалося б, підтверджує правоту Апеманта. Проте Тімон не приймає ототожнення людського і тваринного буття, відстоюючи необхідність для людини піднятися над тваринною природою.

Гуманістична мораль не витримує випробування драматичною реальністю XVII ст. Усвідомлення того, що зло може ховатись і в самій природі людини, породжує трагічне світовідчуття нової епохи. Руйнується природний для гуманістичного світогляду порядок речей. Зрозуміти «схибнутий вік» прагнули герої «великих трагедій» Шекспіра. Намагається осмислити змінену дійсність і Тімон Афіньський, який залишається, по суті, тим же «трагічним героєм», але охопленим безмірною ненавистю і відчаєм.

Своєрідність трагедії зумовлена її предметом. У «Тімоні Афіньському» Шекспір прагне показати «трагічний розлад із світом, зведений самою свідомістю героя у вищий остаточний принцип — суб'єктивно кризовий світогляд» (Л. Пінський). Не індивідуальна доля, а світосприйняття героя, породжене станом суспільства, привертає увагу драматурга в трагедії. Соціальне домінує над індивідуально-неповторним на всіх художніх рівнях твору. Лише в суспільних зв'язках, як з Афіньською державою в цілому, так і з її громадянами, показано Тімона. Особисте оточення героя зведене до мінімуму. Лірична лінія сюжету в п'єсі повністю відкинута.

Конфлікт трагедії гранично узагальнений. У центрі драматичної колізії — стосунки між індивідом і державою, показані в зіткненні двох протилежних світоглядів. У п'єсі немає образу особистого антагоніста Тімона, чиї дії привели б героя до втрати внутрішньої гармонії. Протистоїть героєві все афіньське суспільство в цілому. Традиційний для шекспірівських трагедій 600-х років синтез ліричного і драматичного порушується, дія втрачає свою інтенсивність, а під кінець п'єси й зовсім згасає, відтісняється мовною стихією. П'єса перетворюється на грандіозну філіппіку проти світу, охопленого духом зажерливості й користолюбства.

Визначальним у зображенні Афіньської держави стає поняття людської старості. «Дідами» називає Тімон сенаторів. Про «старече недоумство» правителів міста двічі говорить Алківіад. Світ «старіється», — твердить Живописець. Ознакою «старіння» суспільства, що оточує Тімона, стає його бездушність. Антигуманні афіньські закони, байдужі до людської долі їх виконавці. Полководець Алківіад звертається до сенату з проханням помилювати його друга, надавши йому можливість спокутувати провину на полі бою. Сенатори, які перетворилися на формальних виконавців букви закону, не тільки відмовляють Алківіаду, але й виганяють його самого з Афін за те, що він насмілювався не згодитися з їхнім рішенням. Забувають «батьки міста» і про колишні заслуги Тімона перед Афінами.

Так само бездушні й співгромадяни героя, представлені у п'єсі як єдина, позбавлена індивідуальних ознак маса. У більшості з них нема навіть власних імен. В даному разі Шекспір звертається до традиції соціально-сатиричних персоніфікацій, яка утверджувалась іще народним театром середньовіччя. В епоху

Відроджена традиція була продовжена сучасником Шекспіра Беном Джонсоном, який створив т. зв. «теорію гуморів». Гумором Джонсон називає стан, коли «певна якість так оволодіває людиною, що спрямовує всі її прагнення, настрої та енергію в одне русло». Сатиричний гумор — це однобічний прояв у персонажі чогось негативного, ним є, наприклад, невдячність гостей Тімона. В подальших творах Шекспір до гуморів майже не звертається. У «Тімоні Афіньському», проте, однобічність сатиричних персоніфікацій відповідає загальній викривальній тоналності п'єси.

Тімона згубила не «протидія» фальшивих друзів, а їхня відмова діяти, зумовлена пожадливістю і бездушністю. Позбавлені внутрішньої сутності, вони не здатні побачити особистість і в Тімоні. Для своїх співгромадян герой важливий лише як втілення багатства. Вони підлешуються до Тімона, поклоняються йому, як звикли поклонятися грошам. Щедрість героя для них — **примха багатія**, яку можна виправдати, оскільки вона приносить зиск. Розорений Тімон для фальшивих друзів просто не існує.

Зовсім іншими етичними критеріями керується сам Тімон, який вкладає в поняття грошей прямо протилежне значення. Щедрість для Тімона — життєвий принцип, можливість самому творити свою долю, активно впливаючи на навколишній світ. Свої погляди герой висловлює у зверненні до гостей на самому початку дії. Філософ виходить з віри у високе призначення людини. Суспільство для Тімона — це перш за все спільність друзів. Активний прояв дружніх почуттів — обов'язок кожної людини. Розорення не лякає Тімона. Він навіть радий дати друзям можливість виконати свій обов'язок, сподіваючись знайти в них те почуття, яким керувався він сам, щедро обдаровуючи гостей. Наївна, природна свідомість героя вступає у конфлікт з приватновласницьким суспільством і породженим цим суспільством протиприродним світосприйняттям.

Між Тімоном та іншими героями трагедій 600-х років чимало спільного. Експеримент з людською природою, до якого вдається герой, нагадує поведінку короля Ліра, який добровільно передав свою корону дочкам. Надмірна довірливість притаманна як Тімону, так і Отелло. І в Гамлета, і в Тімона трагічна зневіреність в природі людини настає в момент пізнання справжньої сутності світу, що оточує героя. Таких паралелей немало. Проте історія Тімона займає особливе місце серед інших трагедійних творів Шекспіра. Як правило, драматург веде свого героя від ілюзій до трагічного прозріння, од відчаю і гострого неприйняття дійсності до нових ілюзій і, зрештою, до глибшого осягнення реальності. Сцепічна функція Тімона обмежена першим етапом осягнення істини. Трагічне прозріння приходить до героя несподівано, і відтоді розчарування стає його незмінним станом.

Відчай настільки поглинає Тімона, що лише в ньому герой здатний віднайти гірку вітху. Кульмінацією наростання трагічного стає сцена другого бенкету, після якої гострота перипетій іде на спад, цілком втрачаючи свою динамічність. Існування перетворюється для Тімона в агонію, єдиним виходом з якої може бути загибель самого мізантропа. Власне, трагізм обіймає тільки одну IV дію п'єси, з прилеглими до неї сценами III (4; 6) і V (1) дій. Потім постать протагоніста зникає, розв'язка настає вже без його участі.

Єдино можливою формою самовираження для Тімона є активне обурення. Мізантроп-відлюдник жбурляє камінням у співгромадян, з прокляттям осипає золотом розбійників, виганяє вірного Флавія і злостивого Апеманта і т. ін. Та все це лише видимість дії. Весь свій трагічний досвід мізантроп вкладає в промови-викриття. Монологи Тімона «А це що? Золото?.. Його тут вистачить, щоб обернути зло на добро, зробити чорне білим» та «О ти, ласкавий царевбивцю» — це нове знання героя про світ, до якого прийшов, усвідомивши, що він трагічно помилився. Далі — усвідомлення власного безсилля і огида до суспільства, яке змусило героя втратити віру в довершеність людської природи.

Тімон умирає непримиренням. Його смерть — свідчення величчя людської особистості, яка не прийняла антигуманних законів власницького суспільства і зберегла своє природне ество. Трагедія афінського мізантропа могла виникнути лише на ґрунті нових грошово-майнових відносин. К. Маркс відзначав, що Шекспір чудово зображує сутність грошей. Гроші породжують «викривлення і зміщення всіх людських і природних якостей». Перший монолог Тімона К. Маркс цитує в I томі «Капіталу», а обидва монологи героя використовує в «Економічно-філософських рукописах 1844 року».

«Тімон Афінський» став останньою спробою Шекспіра в жанрі трагедії. Багато що в драматичній структурі п'єси — тяжіння до узагальнено-притчевого показу реальності, відмова від поглиблено-психологічної розробки характерів, поступове згасання трагічної дії і т. ін. — свідчать про її перехідний характер. «Тімон Афінський» явно провіщає перехід драматурга до синтетичного жанру трагікомедії.

Театральна історія трагедії небагата на відкриття. «Тімона Афінського» виставляють дещо рідше, ніж більшість інших п'єс Шекспіра. Проте трагедія входила до репертуару багатьох англійських театрів. Так, 1892 року «Тімон Афінський» був поставлений у Меморіальному шекспірівському театрі пропагандистом стретфордських фестивалів режисером Френсісом Робертом Бенсоном. У сезоні 1956—1957 рр. до трагедії Шекспіра звернувся театр Олд-Вік. Роль Тімона в спектаклі виконав відомий англійський актор Ралф Річардсон.

Російською мовою трагедію перекладали М. Кетчер, П. Каншин, А. Соколовський, М. Полевой та ін. Про потребу перекладу трагедії українською мовою говорив М. Драгоманов (1841—1895): «З Шекспіра можна буде перевести «Ліра», «Макбета», «Гамлета», «Річарда III», «Тімона Афінського». У 60-і рр. XX ст. трагедія стала набутком українського читача завдяки перекладу українського радянського поета В. Мисика.

ПРИМІТКИ ДО «ТІМОНА АФІНСЬКОГО»

С. 8. *Тоді, як присвячу йому.* — Поет сподівається, що Тімон оплатить витрати на видання книги, як тільки він йому присвятить її. За часів Шекспіра меценати звичайно винагороджували поетів за посвяту їм своїх творів.